

ПЕРШИЙ І ДРУГИЙ ВАРІАНТИ ПЛАНУ „БАРБАРОССА” (Українська частина)

18 грудня 1940 р. Гітлер підписав підготовлену верховним командуванням вермахту директиву № 21 про напад на Радянський Союз. У ній було сказано:

„Німецькі збройні сили повинні бути готові ще до закінчення війни проти Англії розбити Радянську Росію в ході швидкої кампанії („випадок Барбаросса”)”¹.

Згідно з цією директивою, німецька армія мала спрямувати для нападу на Радянський Союз „усі з’єднання, які вона має у своєму розпорядженні”. Лише мінімум можна було залишити на окупованих територіях Заходу „проти несподіваних нападів” з боку Англії. Авіація повинна була вивільнити для Східної кампанії такі сили, що за їхньої підтримки „сухопутні війська будуть спроможні швидко завершити наземні операції”. Водночас перед нацистською авіацією ставилася вимога надійно прикрити від англійських ударів з повітря „всі театри воєнних дій та райони розташування нашої військової промисловості”, а також забезпечити „неослабну” боротьбу проти Англії, особливо проти її морського довозу. Основні сили флоту, як і раніше, зосереджувалися проти Англії. Директива вимагала всі приготування до нападу на Радянський Союз закінчити до 15 травня 1941 р. „Вирішальне значення має те, – застерігалось в директиві, – щоб наш намір напасти не став відомий”.

Загальний задум кампанії було сформульовано так. „Основні сили

російської армії, розміщені в Західній Росії, будуть знищені сміливими операціями, які вестимуть глибоко проникні танкові клини”. Відступу боєздатних радянських військ у глиб Росії не можна допустити, підкреслювалося в директиві. „Кінцева мета операції – створення бар’єру проти Азіатської Росії по загальній лінії Волга – Архангельськ. У разі потреби останній промисловий район Росії на Уралі можна буде знищити авіацією”.

Наступати мали три групи армій: „Північ” і „Центр” – між Балтійським морем і Прип’ятськими болотами, „Південь” – на Україні. Центральна група армій „має завдання наступати потужними танковими й моторизованими з’єднаннями з району Варшави та на північ від неї і розтрити ворожі сили в Білорусі. Це дасть змогу сильним частинам рухомих військ повернути на північ і у взаємодії з північною групою армій, що наступатиме зі Східної Пруссії в загальному напрямі на Ленінград, знищити сили ворога, діючі в Прибалтиці. Тільки після виконання цього першочергового завдання, яке мусить включати зайняття Ленінграда та Кронштадта, буде продовжено наступ з метою здобуття Москви, важливого центру комунікацій і військової промисловості.

Лише несподівано швидкий розвал російського опору міг би виправдати одночасні зусилля до досягнення обох цілей”.

Про оперативне завдання нацистських військ на Україні в директиві № 21 мовилося:

„Група армій, що діятиме на південь від Прип'ятських боліт, повинна концентричною операцією значними силами з обох своїх флангів знищити всі російські війська на Україні на захід від Дніпра. Головний удар буде завдано з району Любліна в загальному напрямі на Київ, тоді як війська, розміщені в Румунії, здійснюватимуть широкий оточувальний маневр через Нижній Прут. Завданням румунської армії буде стримувати російські війська в проміжному районі”².

Це означало, що війська агресора наступатимуть на Україну двома клинами – з району на північ від Карпат і на крайньому південному фланзі, з Румунії, – беручи у величезні кліщі всі радянські війська в Молдавії та на Правобережній Україні.

За оперативним планом „Барбаросса”, розробленим генштабом сухопутних сил на основі директиви № 21, усі німецькі війська групи армій „Південь” було розподілено на два угруповання. На лівому фланзі, у районі на північ від Карпат – 6-а і 17-а польові (загальновійськові) армії та два корпуси 1-ї танкової групи. Південний фланг, у Румунії, біля нижнього Пруту, – 12-а німецька польова армія та один корпус 1-ї танкової групи. Одночасними зустрічними ударами південного й північного танкових клинів гітлерівське командування розраховувало швидко оточити всі радянські війська на Правобережній Україні. На польові армії покладалося завдання швидко просунутися за танковими корпусами, ущільнити кільце, розчленувати й ліквідувати оточені радянські війська.

400-кілометровий проміжок між північним і південним угрупованнями німецьких військ групи армій „Південь” мали заповнити румунські війська. Вони мали скувати з фронту радянські війська, охоплені з флангів німецькими танковими кліщами.

Напад на СРСР було призначено на середину травня 1941 р.

* * *

Україна лежала на правому фланзі гітлерівської агресії проти СРСР. У ширшому, стратегічному розумінні правим флангом німецького „Східного походу”, разом з Румунією, був і Балканський півострів. Воєнні дії на Балканах навесні 1941 р. безпосередньо вплинули на дії Гітлера на сході. Зокрема вони унеможливили початок „Барбаросси” в момент, передбачений директивою ОКВ № 21. Це стало однією з причин провалу грандіозного задуму силою зброї встановити німецьке панування на всьому просторі від Атлантики до Уралу, задля чого Гітлер розв'язав Другу світову війну. Отже, слід, хоч би коротко, спинитися на тогочасних балканських подіях і на місці їх у директивах ОКВ. Події на Балканах розвивалися так.

У жовтні 1940 р. Б.Муссоліні, фашистський диктатор Італії, зваблений блискавичними перемогами Гітлера над країнами Західної Європи, вчинив з території загарбаної ним у квітні 1939 р. Албанії напад на Грецію. Себе він уявляв уже володарем Балкан. Гітлер марно намагався завадити виникненню непотрібного йому перед походом на Схід додаткового нового театру війни на півдні Європи. Вийшло якнайгірше: замість швидкої перемоги італійська армія зазнала поразки, греки вступили на

територію Албанії, до грецького порту Салоніки в грудні 1940 р. прибули англійські військові підрозділи з Африки. Для Гітлера витворилася потенційно загрозлива ситуація – з аеродромів Греції англійська авіація могла бомбардувати румунські родовища нафти, без якої Німеччина не змогла б воювати.

13 грудня 1940 р. Гітлер підписав директиву ОКВ № 20 про напад на Грецію. Директива передбачала створення в Південній Румунії групи німецьких військ загальною чисельністю 24 дивізії. Мета: „... з настанням сприятливої погоди – імовірно в березні – спрямувати цю групу військ через Болгарію для окупації північного узбережжя Егейського моря і, якщо буде потрібно, усієї континентальної Греції (операція „Марица“). Ми можемо покластися на болгарську підтримку”.

Наприкінці в директиві № 20 підкреслювалося: „Після завершення операції „Марица“ головні сили задіяних у ній військ будуть виведені для нового використання”³. Це означало, що їх буде використано у війні проти Радянського Союзу, іншої великої операції не передбачалося. Гітлер і без того порозкидав свої війська по всій Західній Європі. Це зумовлювало тісний зв'язок і взаємозалежність дій агресора на різних театрах.

* * *

17 березня 1941 р. начальник генштабу німецьких сухопутних сил генерал Ф.Гальдер доповідав Гітлерові про те, як готуються операції „Марица” та „Барбаросса”. Гітлер дав докладні вказівки з обох питань. Стосовно „Марици”, котра розглядалася першою, він заявив, що остаточною метою нападу на Грецію

буде встановлення німецького панування в повітрі над Східним Середземномор'ям. Це означало, що конче потрібно завоювати не тільки власне Грецію, а й її численні острови. Далі Гітлер завів мову про можливі дії проти Туреччини, яку англійці посилено втягували в антинімецький союз. Почувши все це, Гальдер занотував у своєму службовому щоденникові висновок: „Не можна сподіватися на використання в операції „Барбаросса” тих військ, які призначено для операції „Марица”.

Після цього Гітлер дав вказівки про операцію „Барбаросса”:

„а. Ми повинні з самого початку домогтися успіху. Будь-які невдачі неприпустимі”⁴.

Центральна стратегічна ідея, покладена в основу плану „Барбаросса”, полягала в тому, щоб у перші ж тижні бойових дій розбити головні сили Червоної армії і тим самим одразу визначити результат війни в цілому. Ця ідея впливала з переконання, що головні сили Червоної армії розміщені на території між західним кордоном СРСР і лінією Д – Д (річками Західна Двіна – Дніпро). „На наших кордонах, – писав Гітлер у листі до Муссоліні 21 червня 1941 р., – стоять усі наявні російські війська”⁵.

Ця хибна оцінка зумовила прогноз перебігу війни на Сході, який розробили Гітлер та його генерали. Вони уявляли, що з розгромом Червоної армії в прикордонних районах і переможним виходом німецьких військ на рубіж Західна Двіна – Дніпро радянська держава буде паралізована катастрофою на фронті й масовими бомбардуваннями ворожою авіацією. Так було в Європі, де в перші ж тижні всі жертви чергового могутнього удару гітлерівського вермахту впадали в

стан шоку. Вони втрачали здатність мобілізувати на боротьбу нові сили, наставали хаос, загальна паніка, розвал, поразка. У війні проти СРСР, за розрахунками нацистських стратегів, результат боротьби мав бути цілком визначений з виходом вермахту на лінію Д – Д. На схід від рубежу річок Західна Двіна – Дніпро вони очікували зустріти лише епізодичний, неорганізований опір радянських військ і швидко просунутися до кінцевої мети наступу, вказаної в директиві ОКВ № 21, лінії Архангельськ – Волга.

Уся стратегія Німеччини в той період Другої світової війни, коли вона тримала ініціативу, була побудована на тому, що перший же її удар неодмінно мусив приголомшити й паралізувати жертву, позбавити її здатності вести далі боротьбу. Так було задумано й напад на СРСР. Тому Гітлер і вимагав від своїх генералів вирішального успіху з самого початку. Підкреслимо: генерали не заперечували проти такого підходу, навіть коли вони обговорювали майбутню війну між собою. Тут у них не було розбіжностей з Гітлером. У цьому вони виявилися не меншими авантюристами, ніж їхній верховний головнокомандувач із свастикою на лівому рукаві.

17 березня 1941 р., слухаючи чергову доповідь начальника генштабу сухопутних сил, Гітлер несподівано відкинув уже давно розроблений і затверджений ним план дій на Україні, як неспроможний забезпечити швидкий успіх німецького наступу, і висунув зовсім новий варіант. Гальдер записав слова Гітлера:

„Група армій „Південь“: „Наступати всюди – помилково в принципі“. Річки Прут і Дністер – це перепони, що затримають будь-який

наступ. Оборона на Дністрі набагато сильніша, ніж оборона на Рейні. Тому не слід наступати через Прут. „Цим ми тільки відженемо тут росіян, а нам треба робити так, щоб вони залишилися“.

„Висновок. У районах, прилеглих до Румунії, слід задіяти лише таку кількість військ, скільки треба для її оборони. Усе інше має бути використане на північ від Карпат: фронтально, з дальшим посиленням ударного угруповання на північному фланзі шляхом підтягування нових рухомих з'єднань. Якнайшвидше вивести танкові частини з Румунії“⁶.

Своєю новою настановою Гітлер перекреслив сформульований у директиві ОКВ № 21 стратегічний задум, покладений в основу оперативного плану наступу на Україну. Той варіант відповідав розробкам, що були наслідком тривалої штабної праці ОКХ. У грудні 1940 р. Гітлер його схвалив без будь-яких принципів зауважень. Тепер він наказав замінити план своїм власним варіантом: одночасний удар з півдня й півночі українського кордону замінити одним – з півночі, зосередивши там усю танкову ударну силу німецького наступу на Україну.

Ці вказівки, зрозуміло, повинні були знайти своє місце в черговій директиві ОКВ. Кожне обговорення військових питань у Гітлера відбувалося за участю шефа ОКВ фельдмаршала В. Кейтеля, його стенограф фіксував кожне сказане слово, надто фігурово. На основі тих записів розробляли проекти директив ОКВ. Однак директиви, що відповідала б вказівкам, які Гітлер дав 17 березня 1941 р., військові історики не виявили.

Проте це не означає, що такої директиви не було.

Воєнні директиви в ролі генераліссимуса Гітлер став видавати, перебравши на себе безпосереднє командування німецькими збройними силами. Було це в 1938 р. Доти в Німеччині юридично було двоє головнокомандувачів. Перший – сам Гітлер, який по смерті президента Гінденбурга 2 серпня 1934 р. узяв на себе його прерогативи без обрання президентом. Другий – військовий міністр, який мав здійснювати практичне керівництво вермахтом. Гітлер мусив погодитися на таку дво-значну ситуацію, поки не постало питання про війну. Цим він заспокоював генералів, які не хотіли, щоб непрофесіонали втручалися в справу функціонування і розбудови армії.

5 листопада 1937 р., дійшовши висновку, що відроджена без версальських обмежень німецька армія наближається до стану боєготовності, Гітлер на таємній нараді в райхсканцелярії повідомив військове командування про свою рішучість хоч би й наступного року розпочати збройну боротьбу за „життєвий простір”, тобто загарбання чужих територій у Європі. Військовий міністр фельдмаршал В.Бломберг і головнокомандувач сухопутних сил генерал В.Фрич були проти. Вони вважали німецьку армію ще не підготовленою до великої війни. Гітлер дивився на проблему інакше. Він виходив з того, що армія ніколи не буває ідеальною, головним є не сама її сила, взята окремо, а порівняльний рівень боєготовності цієї армії і її можливих супротивників. Німецький вермахт за короткий час інтенсивної розбудови вже здобув перевагу, і Гітлер поспішав скористатися з цього,

поки інші європейські держави не схаменулися й не подолали свого військового відставання.

Початок нацистської агресії мав заторкнути малі держави – Чехо-Словаччину і Австрію. Перша на своїй півночі, у Судетах, мала значне німецьке населення, друга взагалі складалася з німців, що з XII ст. жили окремою державою, яку Гітлер мав намір тепер приєднати до Німеччини. Крім того, на Балтиці були ще Мемель (Клайпеда) у складі Литви та вільне місто Данциг (Гданськ), оточене з суходолу польською територією. Ці терени мали стати першими цілями Гітлера, і він вважав, що Англія і Франція взагалі не кинуться за них у війну. „У будь-якому разі нашим першим завданням повинен бути розгром Чехо-Словаччини й Австрії одночасно”, – оголосив 7 листопада нацистський фюрер своїм генералам⁷.

Армія потрібна була Гітлерові як безвідмовний інструмент його політики. Незгодні з фюрером воєначальники могли тільки заважати. Тому не минуло й двох місяців, як Бломберг і Фрич були звільнені з армії, а 4 лютого 1938 р. німці почули по радіо декрет фюрера „Про керівництво збройними силами”. Декрет починався словами: „Командування всіма збройними силами відтепер здійснюватиме безпосередньо я”⁸.

Декрет Гітлера, що мав силу закону, змінив усю структуру найвищого ешелону німецького командування. Військове міністерство було ліквідовано. Управління збройних сил міністерства, зазначалося в декреті, „з цього моменту є верховним командуванням збройних сил і безпосередньо переходить під моє особисте керівництво як мій військовий штаб”. Колишнє мініс-

терство займалося організаційними справами збройних сил, а не оперативними питаннями. В оперативних справах воно було обмежене поставленням завдань. Розроблення конкретних військових планів цілком належало до компетенції штабів головнокомандувань армії, авіації, флоту.

Узявши на себе безпосереднє керівництво збройними силами, Гітлер наказав сформувати у верховному командуванні оперативне управління – штаб керування вермахтом. З його утворенням верховне командування набуло набагато ширших функцій, ніж колишнє військове міністерство, стало центральним органом стратегічного керування війною. Шеф (начальник) верховного командування, тоді ще генерал, В.Кейтель дістав ранг міністра. Він і начальник штабу оперативного керування вермахтом генерал А.Йодль завжди були при Гітлері, навіть у його частих роз'їздах, супроводжувані штабними офіцерами й забезпечені засобами зв'язку. Хоч би де Гітлер перебував, його директиви й накази видавалися з позначкою: „Головна квартира фюрера”.

Слід зазначити, що штаб оперативного керування можна було включити й до складу колишнього військового міністерства, не проголошуючи його фіктивної „ліквідації”. Суть полягала в тому, що Гітлерові треба було усунути фігуру й функції самого військового міністра як проміжного головнокомандувача, якому належало робити всю практичну справу, залишаючи Гітлера суто номінальним верховним головнокомандувачем, подібно до кайзера (імператора) Вільгельма II в Першій світовій війні.

Гітлер добре знав, що сталося в ту війну, коли кайзер вважався верховним головнокомандувачем, а все стратегічне керівництво війною зосередилося в руках Великого генштабу. Начальник штабу фельдмаршал П.Гінденбург та його заступник генерал Е.Людендорф дуже скоро стали відігравати вирішальну роль і в політиці. Гітлер убезпечив себе від виникнення такої ситуації. Щобільше, він мав непохитний намір самому керувати війною. Він був переконаний: стратегові потрібні не вузькі спеціальні знання, а інтуїція і воля.

* * *

Після реформи структура найвищого ешелону військового командування нацистської Німеччини набула такого вигляду. На верхівці піраміди стояв верховний командувач Гітлер, що тримав у своїх руках усі важелі влади – державної і партійної, цивільної і військової. Його робочим органом було верховне командування збройних сил – ОКВ (Oberkommando der Wehrmacht – ОКВ). Верховному командуванню підлягали головнокомандування сухопутних військ, армії – ОКГ (Oberkommando des Heeres – ОКН), головнокомандування військово-морського флоту – ОКМ (Oberkommando der Kriegsmarine – ОКМ) та головнокомандування військово-повітряних сил – ОКЛ (Oberkommando der Luftwaffe – ОКЛ). Кожне з них мало свого головнокомандувача та свій генеральний штаб.

Великого генштабу, подібного до того, що існував у Німеччині в роки Першої світової війни і контролював політику й економіку країни, за нацистів взагалі не існувало. У радянській військово-історичній літературі ОКВ завжди називалося і

тракувалося як генеральний штаб, але це було грубою помилкою. Властиво, ОКВ залишалося міністеріальною структурою. Командним органом Гітлера був невеликий штаб оперативного керування вермахтом (Wehrmachtführungsstab – WFSt). Генштаби армії, флоту і авіації були незрівнянно більші. Армійський генштаб розробляв план нападу на СРСР. За його розробками складено й директиву ОКВ № 21 (випадок „Барбаросса”), котру Гітлер підписав 18 грудня 1940 р.

У війні проти СРСР керування діями вермахту належало до компетенції ОКГ. За воєнні дії вермахту на Заході та в Африці відповідало ОКВ. Під його контролем, зокрема, була й німецька армія в Норвегії. Вона дістала завдання частиною своїх сил наступати через Петсамо (Фінляндія) на Мурманськ, проте виконати це завдання не спромоглася. На крайній півночі німецько-радянського фронту ворогові не вдалося порушити кордон і ступити на територію СРСР. Такий був внесок військ під орудою ОКВ на початку війни з Радянським Союзом.

У критичній ситуації грудня 1941 р., коли наступ німців на Москву провалився, а радянські війська перейшли в зимовий наступ і німецький фронт загрозливо захитався, фюрер узяв на себе командування сухопутними силами, тобто безпосереднє керування діями вермахту на Сході. Тим самим ОКГ з його генштабом опинилися в безпосередньому підпорядкуванні Гітлерові. Його загальні накази про воєнні дії проти Радянського Союзу і надалі виходили у вигляді директив ОКВ, але тепер поряд з фюрером постійно перебував начальник генштабу сухопутних сил, який робив усю оперативну справу.

Гітлерівський поворот до актів агресії в 1938 р. супроводився появою відповідних директив ОКВ. Коли йшлося про вступ німецьких військ на чужу територію і можливі воєнні дії, директива діставала номер, бо передбачалося, що може бути серія директив, пов'язаних між собою. Підписана Гітлером директива ОКВ № 1 про окупацію Австрії була видана 11 березня 1938 р., напередодні вступу на її територію.

18 березня Гітлер видав нову директиву № 1. Цього разу йшлося про окупацію Мемеля (Клайпеди), повернутого Антантою від Німеччини Литві 1919 р. Найімовірнішою Гітлер уважав збройну протидію з боку Польщі. Серія також згасла, бо окупацію Мемеля було відкладено на невизначений час (здійснено ту директиву через рік, 23 березня 1939 р.).

30 травня 1938 р. Гітлер запланував напад на Чехо-Словаччину (операція „Грюн”), готуючись до одночасної війни проти Англії і Франції, якщо вони захищатимуть свого союзника. Було видано кілька відповідних директив ОКВ, які, однак, не дістали серіальних номерів. 30 вересня народилася директива ОКВ № 1 про окупацію Судетської області, відповідно до підписаної того ж дня Мюнхенської угоди з Англією і Францією про розчленування Чехо-Словаччини. Невідомо, про що йшлося в директивах № 2 і № 3, бо їх не знайдено. 18 жовтня директива № 4 закрила операцію „Грюн”. Однак це не означало, що Гітлер, відібравши Судети, дасть Чехо-Словаччині спокій. 21 жовтня він підписав нумеровану директиву ОКВ про завдання збройних сил. Серед них було таке: „2. Остаточна ліквідація решти Чехії”⁹. Це завдан-

ня агресор здійснив 15 березня 1939 р.

Протягом 1939 р., йдучи до війни, Гітлер підписав ряд директив ОКВ, які не мали своїх номерів, крім номера канцелярської реєстрації. Нарешті № 1 дістала видана 31 серпня директива про напад на Польщу на світанку наступного дня. Ця директива ОКВ започаткувала довгу серію, що тяглася протягом усієї Другої світової війни. Але нумерація тривала тільки до 3 листопада 1943 р., коли чергова воєнна директива Гітлера отримала № 51. Надалі директиви ОКВ вже не мали власних номерів. Важко не помітити в цьому вияв штабної безнадії в умовах, коли на всіх фронтах Німеччина наближалася до катастрофи.

Разом з тим ці суто формальні дані про нумерацію директив ОКВ пояснюють, чому один з найважливіших документів гітлерівської стратегії, який буде наведено нижче, залишився невідомим для воєнних істориків як у країнах, що входили до складу СРСР, так і за їхніми межами. Йдеться про те, що в стрункій, суворо дотримуваній за часів успіхів Гітлера як полководця нумерації директив ОКВ трапився пропуск: важлива директива про операцію „Марица” і „Барбаросса” не дістала свого номера. Внаслідок цього вона, мабуть, випала з поля зору штабних канцеляристів ОКВ і не потрапила до тек документів, що їх згодом досліджували воєнні історики. Її немає і в повних збірках директив Гітлера, виданих за кордоном¹⁰.

* * *

Витяги з пропалої директиви автор цих рядків публікував у різних працях, починаючи з 1979 р. Вперше наводимо тут повний текст цього документа:

„Головна квартира фюрера,
22 березня 1941 р.

Для начальників штабів¹¹
Таємна справа командування¹¹
Верховне командування
збройних сил
№ 44326/41 g. K. Chefs.,
Wfst / L (I Op.)
Тільки через офіцера¹¹

Фюрер наказав стосовно наступних операцій таке:

I. Операція „Марица”

1. Беручи до уваги нинішню політичну позицію Греції та враховуючи прибуття англійських військ на грецький материк, буде потрібно передбачити як мету операції „Марица” захоплення всього грецького материка, включаючи Пелопоннес (Директива № 20, пункт 2 і 4 б).

2. Наступним завданням сухопутних сил буде зайняття островів Тасос і Самотракія поблизу Егейського узбережжя. Якщо на узбережжі Греції не виявиться придатних для цього суден, морське командування встановлює, чи можна тримати напоготові в болгарських портах корабельний тоннаж, який у разі потреби можна буде, не розкриваючи пунктів призначення, провести через Протоки до грецьких портів відправлення (головно Александрополь).

Стосовно підготовки операції проти Лемносу та Цикладів див. ОКW/Wfst/Abt. L. (I Op.) № 44309/41 g.K. Chefs, 16 березня 1941 р.

Наявний тоннаж має використовуватися за вказівками штабу 12-ї армії й таким чином, щоб після окупації Лемносу насамперед були встановлені комунікації з цим островом, крім того вивільнені кораблі мають бути використані для окупації Тасосу й Самотракії.

3. Головнокомандувач сухопутних сил має *посилити ударну групу*

військ, яка тепер перебуває в Болгарії, до розмірів, що вважатимуться необхідними, за рахунок третього ешелону. Вжити заходів, щоб прискорити прибуття 4-ї гірської дивізії.

Танкові дивізії, зосереджені як прикриття проти Туреччини, зможуть бути використані для виконання інших завдань невдовзі після початку нападу.

Вплив на італійську групу армій „Албанія” має забезпечуватися в той спосіб, що за згодою з італійським головнокомандуванням буде здійснено обмін зв'язковими штабами. Відповідний момент для цього і склад німецького зв'язкового штабу визначатиме ОКГ. Військово-морський флот і військово-повітряні сили відряджатимуть офіцерів до німецького зв'язкового штабу в Албанії, якщо і коли вони вважатимуть це за потрібне.

До настання розвалу всього грецького фронту ініціатива, мабуть, належатиме головним чином німецьким з'єднанням без підкреслення цього німецьким командуванням над об'єднаними силами. Коли грецький опір буде зламано, дальші завдання очищення території й охорони залишаться головно для італійців.

Вказівки щодо цього надійдуть пізніше.

Розмежування оперативних зон авіації регулюватиме головнокомандувач військово-повітряних сил.

5. Просування болгарських з'єднань у напрямі Тракії небажане, доки ворог не чинитиме акцій через або проти болгарської території. Однак якщо це трапиться, штаб 12-ї армії визначатиме, виходячи з суто військових міркувань, момент, коли болгарські війська зможуть узяти на себе оборону узбережжя між гирлами річок Стримон і Марица.

Ще не можна передбачити, чи слід пізніше чекати просування югославських військ у напрямі Салоніки.

6. Як жест у бік Туреччини, слід уникати просування німецьких і болгарських військ у висунуту частину Едірні на схід від лінії Свіленград – Дідимотейхон.

7. Штаб 12-ї армії залишиться на місці разом з військами, кількість яких визначатиметься становищем на Південному Сході, навіть після закінчення операції.

Вказівки про його наступні завдання буде дано у відповідний час.

Головнокомандувачам пропонується інформувати ОКВ про зміни їхніх дій на основі цих наказів фюрера.

Бажано розпочати операцію не пізніше 1 квітня. ОКГ пропонується якнайшвидше доповісти до ОКВ певну дату.

II. Операція „Барбаросса” (аркуші на заміну до директиви № 21 див. у додатку).

1. Враховуючи, з одного боку, включення 12-армії в розширені завдання операції „Марица”, а з другого – важкі умови для наступу на крайньому правому крилі (Прут, Дністер, можливо, переважні сили ворога), – від наступу з метою досягнення вирішального успіху та від уведення в дію танкових дивізій з Румунії треба відмовитися.

Відповідно на німецько-румунські оперативні сили покладаються такі завдання:

а. Захищати район Румунії й тим самим південне крило усієї операції;

б. Під час удару північного крила групи армій „Південь” скувати супротивні ворожі сили, а з прогресуючим розвитком ситуації, разом з військово-повітряними силами, перешкодити організованому відступові їх через Дністер.

Завдання військово-повітряних сил полягає в тому, щоб ефективно підтримувати просування лівого крила групи армій „Південь” на Київ, а на правому крилі, відповідно до завдань оперативної групи військ „Румунія”, зруйнуванням переправ не допустити відступу ворога через Дністер, а також підтримати наше власне наступне просування через Прут і Дністер.

Особливо важливим є винищувальне й зенітне прикриття від ворожих нападів з повітря нафтового району Плоешті та нафтоховищ біля Констанци.

Крім того, російські чорноморські порти повинні бути заміновані.

До отримання дальшої вказівки не давати румунам будь-якої інформації про підготовку операції „Барбаросса”.

2. Війська, які вивільняються внаслідок передбачених заходів, будуть використані для посилення основного угруповання групи армій „Південь”, що проривається з району Любліна на південь від Прип'ятських боліт. Завдання їх полягає в тому, щоб потужними танковими силами швидко просунутися в загальному напрямі на Київ, глибоко у фланг і тил російських військ, а тоді охопити їх уздовж Дніпра.

3. Настанови про посилення оборони *нафтоносного району* буде дано згодом. Представництво вермахту в Румунії в даний момент залишається відповідальним за це завдання. Фюрер вирішить, чи цей штаб пізніше може бути виведений і переданий у розпорядження ОКГ.

4. *Угорщина* в період підготовки до „Барбаросса” не повинна вважатися союзником поза межами її нинішнього статусу. Позаяк навіть під час воєнної кампанії німецьким

військам не доведеться ані вивантажуватися, ані проїздити там, розбудова шляхової мережі не є особливо нагальною. Угорська наземна служба не обслуговує німецькі військово-повітряні сили. Не передбачається ніяких підготовчих переговорів, що могли б вказувати на „Барбароссу”.

З другого боку, територія Словаччини в належний час буде приступною для стратегічного розгортання, створення бази постачання й військово-повітряних сил. Час визначить ОКВ.

5. Широке роз'єднання операцій *Прип'ятськими болотами* і небезпека, що російські війська можуть там окопатися – систематично або після того, як їх буде розпорошено, – роблять доконечними спеціальні заходи й приділення особливої уваги до цього району, хоч би в інтересах тилових комунікацій наших внутрішніх флангів (співпраця між головнокомандувачем сухопутних і головнокомандувачем військово-повітряних сил).

6. Що далі йтиме демаскування в останні тижні перед Східною кампанією, то більше треба буде зважати на превентивні заходи росіян. Крім ударів у райони розгортання, можливі також:

наступи на румунський нафтовий район;

на румунські або болгарські порти;

у район Петсамо;

на Балтійському морі.

Тому з боку командирів, які за це відповідають, необхідна підвищена оборонна готовність проти таких загроз. Зокрема в Норвегії повинні бути здійснені всі підготовчі заходи для швидкого убезпечення району Петсамо, навіть до початку операцій, пов'язаних з „Барбаросою”.

7. Головні командування мають повідомити ОКВ про зміни, які будуть зроблені в планах для „Барбаросси” на основі вищенаведених наказів фюрера.

III. Операція „Соняшник”

Ніяких підкріплень німецькому Африканському корпусові після того, як йому буде доставлено 15-у танкову дивізію, в даний момент не передбачається.

Проте командувачеві німецьких військ у Лівії буде наказано спонукати італійського головнокомандувача в Триполі навіть тепер готувати наступ проти англійського оперативного з’єднання в Північній Африці. У всякому разі, це сковуватиме великі сили англійців у Північній Африці. Чи ми працюватимемо для наступу з обмеженою метою після прибуття 15-ї танкової дивізії, чи восени, після нових підкріплень, ми боротимемося за наступ з далекосяжною метою – це залежатиме від того, як розвиватиметься ситуація протягом наступних тижнів.

Кейтель”¹².

Відповідно до п. II наведеної директиви її супроводив додаток, який мав усі ознаки окремого штабного документа, але не мав ані дати, ані підпису:

„Таємна справа командування
Для начальників штабів
Додаток до ОКW/WFSI/Abt. I
(I Op.) № 44326/41 g. K. Chdfs.
Тільки через офіцера

Заміни до Директиви 21

1. Стор. 4, пункт II, абзац 2 має бути замінено таким текстом:

Завдання Румунії полягатиме в тому, щоб разом з німецькими оперативними силами, розгорнутими

там, сковувати супротивні сили противника та іншими засобами подавати допоміжні послуги в тиллових районах.

2. Стор. 6, четвертий абзац треба замінити таким новим варіантом:

Група армій, що діє на південь від Прип’ятських боліт, завдає головно-го удару з району Любліна в загальному напрямі на Київ, щоб потужними танковими силами швидко просунути в глибокий фланг і тил російських військ, а тоді охопити їх за плином Дніпра.

Німецько-румунській групі військ на правому крилі припадає завдання:

а) обороняти румунську територію й тим самим південне крило усєї операції;

б) у ході наступу на північному крилі групи армій „Південь” скувати супротивні ворожі сили, а з прогресуючим розвитком ситуації у взаємодії з військово-повітряними силами переслідуванням перешкодити організованому відступові їх через Дністер”¹³.

* * *

Надзвичайна вага цього документа для вивчення воєнних дій 1941 р. на Україні цілком очевидна. Як бачимо, відповідно до вказівок Гітлера наступальній операції агресора на Україні було надано зовсім нової форми. Фактично це був другий, уже остаточний, варіант плану „Барбаросса” для півдня німецько-радянського фронту.

Перший варіант, що його розробили генерали генштабу ОКГ, передбачав концентричний наступ двох німецьких танкових клинів – з Південної Польщі та з Румунії. Кліщі оточення повинні були зімкнутися десь на Дніпрі. За другим – гітлерівським – варіантом усі німецькі танкові сили, що мали посу-

нути на Україну, зосереджувалися на одному лівому фланзі, куди перекинуто й ті танкові частини, які перше були в Румунії. Величезним танковим серпом – від Любліна на Київ і далі на південь, уздовж правого берега Дніпра, в напрямі Чорного моря – вони мали охопити з тилу радянські війська на Правобережній Україні.

Опір радянських військ, які на Україні були набагато сильніші, ніж на інших відтинках фронту, зламав ці плани ворога. Хоч німецькі війська досягли околиць Києва вже 9 липня 1941 р., далі наступ їх на Правобережжі розвивався зовсім не так, як було заплановано. Проте фактичний хід воєнних дій є окремою важливою темою.

* * *

Наявність двох варіантів української частини плану „Барбаросса” дуже довго взагалі залишалася непоміченою радянськими воєнними істориками. Єдиною московською публікацією, в якій було звернуто увагу на зміну задуму наступальної операції німецької групи армій „Південь”, залишається нарис В.Дашичева „Стратегічне планування агресії проти СРСР” в укладеній ним двотомній збірці документів німецького командування¹⁴. Проте про директиву ОКВ, видану 22 березня 1941 р., автор нарису нічого не знає. Він послуговується матеріалом, узятим з опублікованої 1955 р. монографії американського дослідника Дж. Блау про німецьку стратегію у війні проти Радянського Союзу¹⁵.

Та американський автор теж не здогадувався про існування нунумерованої директиви ОКВ з корекцією плану „Барбаросса”. Проте з факту наявності двох варіантів директиви ОКВ № 21 і, мабуть, з

інформації генерала Гальдера про гітлерівські вказівки, дані 17 березня, він зробив правильний висновок: у плані наступу німецької групи армій „Південь” ще до початку війни було зроблено важливі зміни.

В.Дашичев у своїй збірці (1973 р.) наводить текст директиви ОКВ № 21 у першому, тобто недійсному, її варіанті¹⁶. Другий, остаточний варіант знаходимо в семитомному виданні документів і матеріалів Нюрнберзького процесу (1958 р.)¹⁷. Покликаючись на Дж. Блау, укладач московської збірки пише: „18 березня ОКВ ухвалило рішення про деякі зміни плану „Барбаросса” в частині, що стосувалася групи армій „Південь”. Раніше вона мала завдавати два удари на своїх північному й південному флангах: з району Любліна на Київ і в нижній течії р. Прут для глибокого охоплення з двох боків радянських військ, що діяли в Молдавії та на південній Україні. Труднощі форсування Дністра й низька боєздатність румунських військ спонукали гітлерівське командування засередити головні зусилля групи армій на одному північному фланзі – на київському напрямі, де, на його думку, відкривалися привабливіші оперативно-стратегічні можливості”¹⁸.

Цей коментар хибує на такі помилки: (1) жодного рішення ОКВ 18 березня не ухвалювало. Гітлер дав свої вказівки 17-го, це й було рішення, оформлене як директива ОКВ 22-го; вирішальну роль Гітлера у визначенні німецької стратегії радянська воєнна історіографія замовчувала, йдучи за політичною пропагандою, що зображувала нацистського фюрера напівідіотом; (2) рівень боєготовності румунських військ був добре відомий німцям і в грудні 1940 р., коли приймався

Карти-схеми наступу танкових з'єднань німецької групи армій „Південь” за першим і другим варіантами плану „Барбаросса”

перший варіант плану наступу групи армій „Південь”, при зміні плану в березні 1941 р. цей фактор не фігурував як її причина; (3) головний удар мав завдаватися північним флангом групи армій „Південь” і за першим варіантом плану, суть зміни полягала в зосередженні на тому фланзі всіх її танкових військ.

Далі московський автор подає переклад зміненого тексту директиви ОКВ № 21. Наводимо його російською мовою, аби ніхто не міг запідозрити якогось нашого втручання в нього, бо сам цей переклад може бути сумним прикладом перекручення оригіналу: „Группа армий, действующая южнее Припятских болот, сосредоточивает свои силы, предназначенные для главного удара в районе Люблина и южнее для наступления в общем направлении на Киев. Оттуда танковым войскам нанести глубокий удар в глубь вражеской территории, совершая охват русских войск вдоль нижнего течения Днепра. Смешанные немецко-румынские войска на юге имеют две задачи:

1) осуществлять оборону Румынии как базы и тем самым обеспечить непрерывность операций в южной части театра военных действий и

2) сковывать противостоящие силы противника во время наступления войск северного крыла группы армий.

В зависимости от развития обстановки смешанные войска, поддерживаемые частями военно-воздушных сил, должны вести преследование, чтобы воспрепятствовать организованному отходу советских войск через Днепр”¹⁹.

Насправді в німецькому оригіналі документа нічого не говорить про „головний удар у районі Любліна”.

Пропуск коми після слова „удар” перетворив текст на нісенітницю. Немає там взагалі слів „глибокий удар у глибину ворожої території”, „нижньої течії Дніпра”, „Румунії”, „безперервність операцій у південній частині театру воєнних дій” (новий варіант якраз передбачав затримку виступу з Румунії²⁰) і ще дечого, вписаного в переклад, а головне – наприкінці стоїть не Дніпро, а Дністер! Вище ми дали коректний переклад з посиланням на джерело, а на доказ сказаного про вигадки в перекладі, даному в збірці В.Дашичева, наведемо у примітці текст другого варіанту директиви ОКВ № 21 про наступ на Україну мовою оригіналу – німецькою²¹.

Наостанку зазначимо, що двотомна збірка німецьких документів, про яку йдеться, усе ж таки є найкращою з-поміж усіх, виданих у колишньому СРСР. Проте загальний рівень радянської військово-історичної науки був дуже невисокий. Тому вона не спромоглася зробити найважливішого висновку, який впливає з аналізу наведених документів найвищої командної інстанції нацистської Німеччини: *провал гітлерівського плану воєнних дій на Правобережній Україні, де на початку війни було зосереджене найсильніше угруповання військ Червоної армії, означав провал самого плану „Барбаросса”*. Війна тривала ще довго, війна найтяжча, але план „Барбаросса” було поховано героями 41-го, які прийняли на себе страшний перший удар ворога.

ПРИМІТКИ

¹ Це початок директиви ОКВ про майбутній напад Німеччини на Радянський Союз. Переклад зроблено з німецького оригіналу, що його фотокопію вміщено в другому томі семитомного збірника матеріалів „Нюрнберзький процес” (Москва, 1958. – С.561).

Не буде зайвим застерегти, що в цьому самому томі на с. 522, 532, 559 вміщено три варіанти перекладу даного тексту. Усі вони різняться між собою і жоден з них не є точним. 2 Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939 – 1945 / Hrsb. von Walther Hubatsch. – Frankfurt a/M, 1962. – S. 86.

³ Ibid. – S. 81, 83.

⁴ Гальдер Ф. Военный дневник: В 3 т. – Москва, 1969. – Т. 2. – С. 409.

⁵ „Совершенно секретно! Только для командования!“ : Стратегия фашистской Германии в войне против СРСР: Документы и материалы / Сост. В.И.Дашичев. – Москва, 1967. – С. 187.

⁶ Гальдер Ф. Зазнач. праця. – С. 409.

⁷ Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal (далі – ТМВС). – Nuremberg, 1947 – 1949. – Vol. XXV. – P. 477.

⁸ Нюрнбергский процесс: Сб. материалов: В 7 т. – Москва, 1961. – Т. 6. – С. 210.

⁹ ТМВС. – Vol. XXV. – P. 477.

¹⁰ Німецька збірка – див. прим 2; британська збірка з коментарями упорядника: Hitler's war directives 1939 – 1945 / Ed. by N.R.Trevor-Roper. – London, 1966.

¹¹ Штамп специфікації документа. Зокрема штамп „Тільки через офіцера“ означав, що документ не може пересилатися по радіо чи кабельними засобами зв'язку, бо операторами при них були солдати або унтер-офіцери.

¹² Dokuments on German Foreign Policy 1918 – 1945. – Washington, 1962. – Series D (1937 – 1945). – Vol.XII. – P.338 – 343.

Директиву ОКВ, видану 22 березня 1941 р., надруковано англійською мовою в Америці (одночасно в Англії) у XII томі серії публікацій трофейних німецьких дипломатичних документів. Та воєнні історики, мабуть, не читають дипломатичних документів, а історики дипломатії не цікавляться воєнними документами. Через це директива довго залишалася непоміченою. Виклад її дав автор цієї статті в книжці „Возз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відносини, 1939 – 1941” (К., 1979. – С.234 – 235).

На відміну від тексту директиви англійською мовою, той її фрагмент, який являє собою додаток для заміни першого варіанту плану „Барбаросса” для України, перекладено з німецької мови оригіналу. Його „вилов-

лено” серед численних документальних видань, де трапляються обидва варіанти директиви №21, не привертаючи уваги істориків навіть своєю розбіжністю (див. прим.13).

¹³ Der zweite Weltkrieg: Dokumente. Ausgewählt und eingeleitet von G. Förster und O.Groehler. – Berlin, 1974. – S. 91 – 92.

¹⁴ Дашичев В.И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки, документы и материалы: В 2 т. – Москва, 1973. – Т. 2. – С. 58 – 70.

¹⁵ Blau G. The German campaign in Russia: Planning and operations (1940 – 1942). – Washington, 1955. – P. 34 – 35.

¹⁶ Дашичев В.И. Зазнач. праця. – С.88.

¹⁷ Нюрнбергский процесс. – Москва, 1958. – Т.2. – С. 563.

¹⁸ Дашичев В.И. Зазнач. праця. – С. 68.

¹⁹ Там само.

²⁰ Згідно з першим варіантом оперативного плану, розробленого на основі директиви № 21, обидва крила групи армій „Південь” мали виступити одночасно. Згідно з другим варіантом, праве крило мало спочатку залишатися пасивним, не змушуючи радянські війська в Бессарабії до відходу. Тому німецько-румунська група фашистських військ розпочала активні дії тільки 2 липня.

²¹ „Rumäniens Aufgabe wird es sein, zusammen mit der dort aufmarschierenden Kräftegruppe den gegenüberstehenden Gegner zu fesseln und im übrigen Hilfsdienste im rückwärtigen Gebiet zu leisten”.

” Bei der südlich der Pripjatsümpfe angesetzten Heeresgruppe ist der Schwerpunkt im Raum von Lublin in allgemeiner Richtung Kiew zu bilden, um mit starken Pz. Kräften schnell in die tiefe Flanke und den Rücken der russischen Kräfte vorzugehen und diese dann im Zuge des Dnjepr aufzurollen.

Der deutsch-rumänischen Kräftegruppe fällt am rechten Flügel die Aufgabe zu

a) den rumänischen Raum und damit den Südflügel der Gesamtoperation zu schützen,

b) im Zuge des Angriffs am Nordflügel der Heeresgruppe Süd die gegenüberstehenden feindlichen Kräfte zu fesseln und bei fortschreitender Entwicklung der Lage im Verein mit der Luftwaffe ihren geordneten Rückzug über den Dnjepr im Nachstoß zu verhindern” (Джерело – див. прим. 13).